

Cukrovarnický průmysl versus deflační politika

Konflikt hospodářských zájmů v meziválečném Československu

SUGAR INDUSTRY VERSUS DEFLATIONARY POLICY
Conflict of Economic Interests in Interwar Czechoslovakia

Adam Dittrich, Jiří Rytina, Jakub Drábek – Vysoká škola ekonomická v Praze

Hospodářské dějiny meziválečného Československa poskytují jedinečný příklad toho, jak hospodářská politika a ekonomické myšlení ovlivňovaly průběh a výsledky průmyslové činnosti. Jedním z klíčových období bylo zavedení deflační politiky mezi lety 1921–1925, jejímž cílem bylo zhodnocení československé koruny. Tato politika, prosazovaná Aloisem Rašínem, měla dalekosáhlé dopady na různá odvětví včetně cukrovarnického průmyslu, který byl významnou součástí československého exportu (obr. 1.).

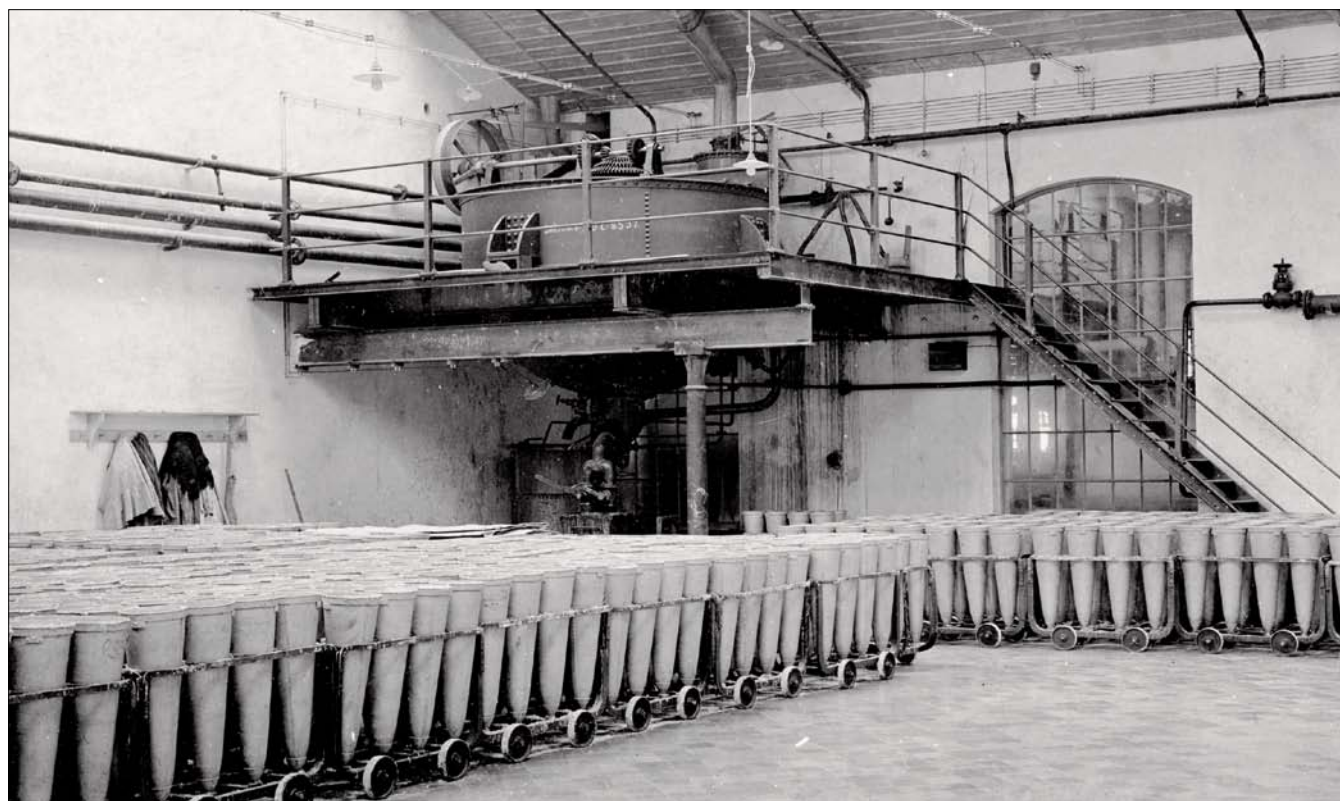
Teleologické hospodářské myšlení Karla Engliša, které klade důraz na cílové zaměření ekonomických aktérů a politických rozhodnutí, poskytuje unikátní perspektivu při zkoumání tohoto období. Engliš jako kritik deflační politiky upozorňoval na nebezpečí, které příliš vysoké zhodnocení měny přináší pro exportní odvětví a průmyslovou konkurenceschopnost. Právě tento aspekt jeho myšlení tvoří teoretický rámec pro tuto studii.

Hlavním cílem textu je analyzovat vliv apriorismu a teleologického myšlení Karla Engliša (obr. 2.) na postoj cukrovarnického průmyslu vůči deflační politice státu. Prostřednictvím obsahové analýzy archivních materiálů, konkrétně jednateckých zpráv Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického, bylo možné identifikovat klíčové mechanismy, které spojovaly Englišovy ideje s hospodářskými praktikami cukrovarnického sektoru.

Studie přispívá k hlubšímu pochopení toho, jak mohou ekonomické ideje ovlivňovat průmyslové aktéry a jejich reakce na makroekonomické politiky. Zároveň zdůrazňuje důležitost vyváženého přístupu k hospodářskému rozhodování, které bere v úvahu nejen makroekonomickou stabilitu, ale i reálné potřeby klíčových sektorů ekonomiky.

Pomocí obsahové analýzy jednotlivých jednateckých zpráv Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického

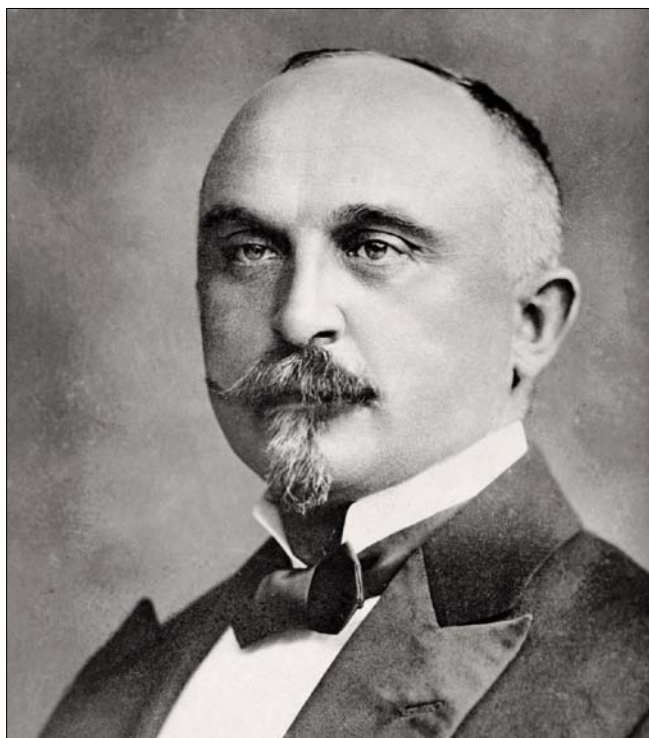
Obr. 1. Deflační politika dopadala na exportní průmysl, do kterého lze cukrovarnický průmysl 1. republiky počítat (na obrázku plnič homolů v dobrovickém cukrovaru)

Obr. 2. Karel Engliš – ekonom, politik, ministr financí, rektor Masarykovy a Karlovy univerzity

Obr. 3. Alois Rašín – ekonom, politik, první československý ministr financí

bylo shledáno, že jedním z hlavních vlivů apriorismu, resp. Karla Engliše, ve sledovaném období byl vztah cukrovarnického průmyslu k deflační politice státu v letech 1921–1925. Zde Ústřední spolek našel spojence a především vhodné argumenty vůči deflační politice, která tolik ničila exportní průmysl, do kterého cukrovarnický průmysl v této době můžeme částečně řadit.

Deflační politika v Československu

Cílem Rašínovy deflační politiky bylo zvýšení hodnoty československé koruny, a to jak vnitřní, tak vnější. Vnitřní kupní sílu měly posílit kroky vedoucí ke snížení domácí cenové hladiny, zejména prostřednictvím restrikce peněžního oběhu (zavedené v roce 1919) a daně z majetku (zavedené v roce 1920). Vnější kupní síla měla být posílena zvyšováním směnného kurzu koruny na zahraničních trzích (1a). Pro cukrovarnický průmysl je však klíčová především otázka vnější kupní síly.

Rašínova politika zaměřená na zhodnocení koruny prostřednictvím jejího kurzu se začala uplatňovat až koncem roku 1921, oficiálně pak od října 1922, kdy se Rašín (obr. 3.) znovu ujal funkce ministra financí. Po neúspěchu pokusů o dosažení zhodnocení koruny restrikcí peněžního oběhu přešel Rašín k ovlivňování měnového kurzu (1b).

Tato strategie vycházela z předpokladu, že vysoký kurz československé koruny vůči zahraničním měnám (měřeno především vůči švýcarskému franku) povede k deflačním tlakům. Ty měly vzniknout snížením vývozních cen, protože vývozci by museli ceny snížit, aby zůstali konkurenceschopní, což by mělo vést k poklesu domácí poptávky a následně ke snížení domácí cenové hladiny. Sekundární deflační efekty měly být vyvolány poklesem importních cen. Těmto efektům však není v rámci práce věnována pozornost.

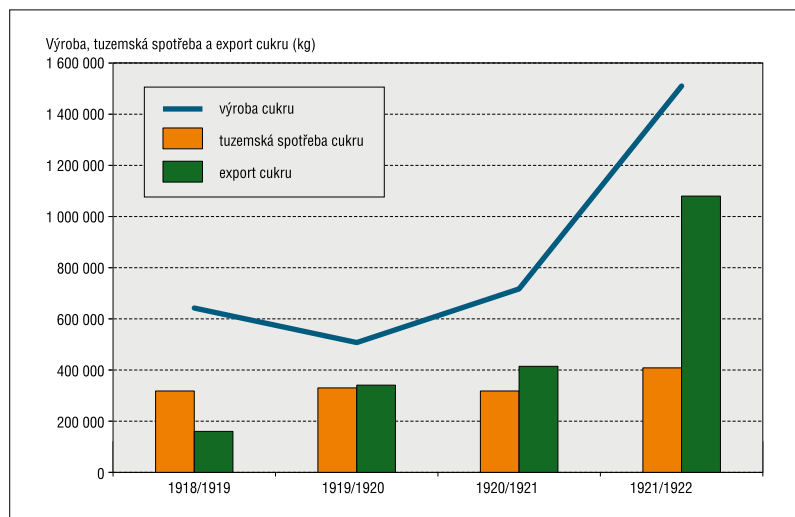
Směnný kurz byl udržován na úrovni 15 centimů za korunu, a to za cenu značných obětí. Patřilo mezi ně například přijímání nevýhodných zahraničních úvěrů, jako byl úvěr od USA ve výši 25 mil. USD s úrokovou sazbou 7,5 %, nebo negativní dopady

Tab. 1. Vývoj deflace v Československu (1921 až 1924)

Rok	Kurz CHF/Kč	Rozdíl kurzu CHF/Kč (%)	Spotřebitelské ceny (07/1914 = 100)	Rozdíl spotřebitelských cen (%)	Vývoz (mld. Kč)	Rozdíl ve vývozu (%)	Počet nezaměstnaných (v tis.)	Rozdíl počtu nezaměstnaných (%)
1921	15,52	—	1 674	—	29,2	—	72	—
1922	6,89	–55,6	976	–41,70	19,5	–33,22	127	+76,39
1923	6,51	–5,5	958	–1,84	13,8	–29,23	207	+62,99
1924	6,58	+1,1	1 014	+5,85	–17,0	–223,19	97	–53,14

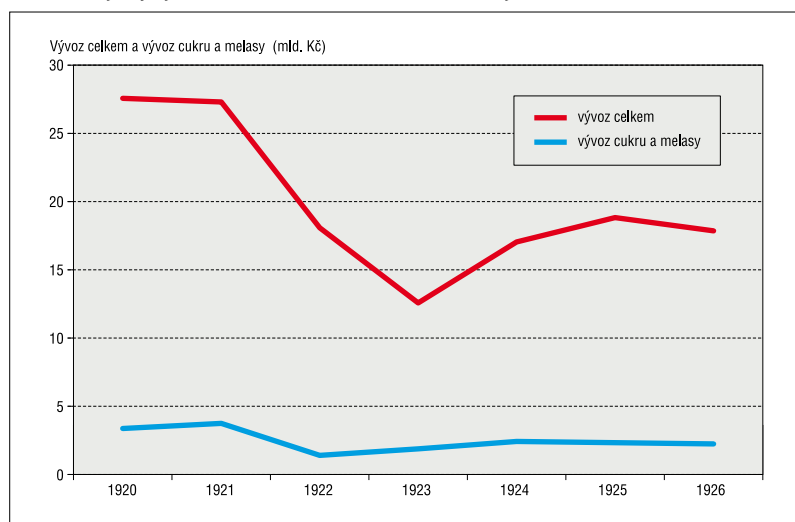
Zdroj: (3a), vlastní zpracování

Obr. 4. Vývoj výroby, tuzemské spotřeby a exportu cukru v Československu

Zdroj: (6a), vlastní zpracování

Obr. 5. Vývoj vývozu v Československu mezi roky 1920 a 1926

Zdroj: (6b), vlastní zpracování

deflace na ekonomiku, viz tab. I. Zatímco v roce 1921 činil kurz koruny vůči franku 15,52, v roce 1922 se snížil na 6,89 koruny za frank. Odhady ukazují, že rovnovážný kurz mohl být maximálně 10 centimů, což naznačuje, že koruna byla výrazně nadhodnocena (1c). Rašín však tehdy hovořil o tom, že koruna je na mezinárodních trzích podhodnocená (2). Dopady na československé hospodářství uvádí tab. I.

V období oficiálně prováděné deflační politiky došlo k výraznému posílení československé koruny, konkrétně o 57,6 %. Největší meziroční nárůst byl zaznamenán již v roce 1922, kdy měna posílila o 55,6 %. Negativní důsledky této politiky jsou však z dostupných údajů zřejmé: spotřebitelské ceny v daném období poklesly o 39,43 %, vývoz se snížil relativně o 158,22 % (v absolutních číslech o 46,2 mld. Kč) a nezaměstnanost vzrostla o 34,72 %.

Tyto závažné důsledky deflační politiky nakonec vedly k jejímu opuštění na jaře roku 1925 (3b). Negativní reakce vůči této politice byla patrná také v cukrovarnickém průmyslu, který se v důsledku silné koruny stal méně konkurenceschopným na zahraničních trzích. Kritika deflační politiky se postupně

soustředila kolem bývalého ministra financí Karla Engliše, který ve vysoké hospodářské politice představoval opozici vůči Rašínovu přístupu.

Deflace očima Karla Engliše

Zásadní výhrada Karla Engliše vůči deflační politice spočívala v její inherentní asymetrii: zatímco deflace způsobuje pokles podnikových výnosů, podnikové závazky – zejména ty spojené s dlouhovou službou – zůstávají nominálně nezměněné. Tento nesoulad měl podle Engliše vést k omezení podnikatelské aktivity a časem k růstu nezaměstnanosti, viz údaje v tab. I.

Deflační politika podle něj mohla spustit krizi výroby dvěma mechanismy: jednak přímým omezováním aktivity podniků, které se potýkají s klesajícími výnosy, jednak snížením dostupnosti financování ze strany úvěrujících bank, které byly obezřetnější při poskytování kapitálu v nejistém prostředí (1c). V takovém kontextu podniky reagovaly snahou minimalizovat náklady, přičemž flexibilní nákladové položky, jako jsou mzdy, se stávaly první obětí těchto úsporných opatření. Nejhorší na tom byly podniky s vysokým podílem cizího kapitálu, pro které představovaly amortizace a úroky na dluhy nepružné nákladové složky. To mohlo vysvětlovat, proč cukrovarnický průmysl, navzdory své exportní orientaci, nevystupoval proti deflační politice tak ostře, jak by se dalo očekávat.

Engliš dále kritizoval řízené zhodnocování měnového kurzu, protože podle něj postrádalo tržní opodstatnění. Argumentoval, že kurz byl uměle nadhodnocován nad úroveň, kterou by přirozeně odrážela platební bilance. Tento stav měl podle něj nevyhnutelně vést k deficitu platební bilance, který by plynul ze země, což by způsobilo pokles kupní síly na trzích statků i kapitálu, a nakonec k dalšímu tlaku na snižování cenové hladiny.

Zatímco Engliš nepopíral, že zhodnocování měny má deflační účinky, upozorňoval na devastující dopady takové politiky na národní hospodářství. Tím se stal jakýmsi neoficiálním obhájcem domácích exportérů, ačkoli tuto roli sám odmítal (4). Zdůrazňoval, že opačný extrém – přílišné znehodnocování měny s cílem zvýhodnit exportéry – by vedl k inflaci a dalším hospodářským nerovnováhám (3c).

Engliš zavedl koncept tzv. bodů soutěživosti a poukazyval na to, že nadhodnocování měnového kurzu pod jeho přirozenou úroveň povede k nevyhnutelné ztrátě konkurenceschopnosti domácích exportérů na zahraničních trzích. Jeho hlavním požadavkem bylo udržování měnového kurzu na takové úrovni, která by zajistila rovnováhu platební bilance. Tento rovnovážný bod považoval za klíčový pro zajištění dlouhodobé hospodářské stability.

Deflační politika a cukrovarnický průmysl

Ačkoliv byl vývoz cukru v počátečním období výrazně limitován, a to jak prostřednictvím přímého zákazu (Zákon č. 16/1918

(5a)), tak také různými regulačními opatřeními (např. Zákon č. 163/1919 (5b), jenž povoloval export pouze přebytků po uspokojení domácí spotřeby), zůstával vývoz zásadním zdrojem zisku pro cukrovarnický průmysl. S postupem času se jeho význam ještě prohluboval, až nakonec převýšil důležitost domácího trhu. Tento trend lze jasně sledovat na obr. 4., který ilustruje postupný nárůst podílu exportu na celkové výrobě odvětví.

Tento nárůst exportu vedl k tomu, že cukrovarnický průmysl se stal citlivějším na vývoj na mezinárodních trzích. Jedním z faktorů, který zásadně komplikoval export cukru, a tím i výnosy z něj, byla právě deflační politika Československa. Její dopady lze ilustrovat například na záporném výsledku hospodaření syndikátu Společnosti pro vývoz cukru, která k 30. srpnu 1922 vykázala hrubou ztrátu ve výši 66 mil. Kč.

Celkový československý export začal prudce klesat již v roce 1921, přičemž k obratu došlo až v roce 1923. Zajímavé však je, že v cukrovarnickém průmyslu byl tento pokles koncentrován pouze do let 1921 a 1922, což lze sledovat na obr. 5. I přes tuto relativní odolnost průmyslu je negativní vliv deflační politiky na cukrovarnický sektor zřetelný. Deflační tlaky nejenže snižovaly konkurenceschopnost československého cukru na zahraničních trzích, ale také vedly k tlaku na redukci marží a ziskovosti, což dále zvyšovalo ekonomické napětí v tomto klíčovém odvětví.

O neblahé situaci vývozu cukru kvůli deflační politice se vyjádřil například předseda Československé společnosti pro vývoz cukru Rychtera následovně: *„Poměry tržní změnily se v náš prospěch, takže vykazujeme ve svých prodejkách cukru velký deficit. Ztráta na 1 q dosáhla dnes výše asi Kč 180.–, třeba však podotknouti, že tato ztráta není zaviněna nějakým náhlým poklesem cenovým, nýbrž záleží čistě jen ve valutovém rozdílu, který je zaviněn neobyčejným vzestupem Kč. Bylo již uvažováno o všech možnostech, jak této ztrátě čeliti nebo aspoň jakých opatření použít, aby tato ztráta se zmenšila.“* (7a).

Zajímavým poznatkem je, že očekávání budoucího zhodnocení československé koruny bylo přítomné již na přelomu let 1921 a 1922. Tehdejší predikce předpokládaly, že kurz koruny vůči švýcarskému franku by mohl dosáhnout hodnoty 8 franků, což by při prodeji 100 kg cukru znamenalo ztrátu přibližně

150 Kč (7b). Skutečný vývoj však překonal tato očekávání, když koruna v roce 1922 dosáhla hodnoty 6,89 franků, což vedlo k ještě hlubším ztrátám pro cukrovarnické exportéry (tab. I.).

Další důkaz o náročnosti zhodnocování koruny pro cukrovarnický průmysl přináší situace z kampaně 1922/1923, kdy navzdory přechodu na tržní mechanismy místo vázaného hospodářství cukrovarníci přistoupili k dohodnutému společnému postupu (8). Přesto státní zásahy do volné soutěže pokračovaly, byť v rozvolněném tržním prostředí. Patřily mezi ně například stanovení maximálních cen, vývozní dávka ve výši 30 Kč na 100 kg surového cukru a další opatření. Tyto zásahy, společně s dopady zhodnocování československé koruny, vedly k postupné orientaci cukrovarnického průmyslu na domácí trh, kde cukr dosahoval vyšších cen než na trzích zahraničních, což se projevilo především od kampaně 1924/1925.

O povědomí cukrovarnického průmyslu o důsledcích zhodnocování či znehodnocování československé koruny svědčí také tvrzení z jednatele zprávy Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického z počátku 20. let (9): *„Znehodnocení naší koruny, které započalo na počátku r. 1919, zvedlo rychle hodnotu našeho cukru za hranicemi, vyjádřenou v našich korunách, a ve vývozu cukru spatřován byl brzo nejvýdatnější prostředek k stabilizaci naší valuty.“* Ergo v případě, že docházelo později k zhodnocování Československé koruny, tak to mělo opačný efekt a silně negativně působilo na cukrovarnický průmysl.

Závěr

Cukrovarnický průmysl byl v období první republiky výrazně ovlivněn deflační politikou Aloise Rašína, která vedla k posílení československé koruny a měla devastující dopady na exportní odvětví. Skrze analýzu zpráv Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického bylo zřejmé, že tato politika výrazně snížila konkurenceschopnost československých exportérů cukru na zahraničních trzích, což vedlo k poklesu ziskovosti a nárůstu ztrát. Současně se ukázalo, že vliv teleologického (apriorního) hospodářského myšlení, reprezentovaného Karlem Englišem,

poskytl průmyslovým aktérům rámec pro kritiku této politiky a nabídl ekonomicky udržitelnější přístupy k řízení kurzové stability.

Výsledky studie potvrzují důležitost vyvážené měnové politiky, která bere v úvahu nejen makroekonomické cíle, jako je stabilita měny, ale také reálné potřeby a citlivost klíčových hospodářských odvětví. Zhodnocení československé koruny bez ohledu na exportní sektor ukázalo omezenou efektivitu této politiky a její negativní důsledky. Závěrem lze říci, že cukrovarnický průmysl v Československu 20. let 20. století poskytuje jedinečný příklad střetu mezi ideologií hospodářské politiky a pragmatickými požadavky průmyslu, přičemž tento střet zůstává relevantní pro současné debaty o ekonomických strategiích v globalizovaném prostředí.

Tato studie byla vypracována za podpory interního grantu VŠE č. IGS F5/29/2024

Souhrn

Tato studie zkoumá vliv deflační politiky první republiky Československa na cukrovarnický průmysl, přičemž se zaměřuje na období let 1921–1926 a na roli teleologického hospodářského myšlení Karla Engliša. Hlavním cílem bylo zjistit, zda a jakým způsobem Englišovo ekonomické smýšlení ovlivnilo postoje cukrovarnického průmyslu k deflační politice a jaké důsledky tato politika měla na exportní schopnosti odvětví. Hypotéza předpokládala, že Englišovy myšlenky poskytl cukrovarnickému průmyslu argumentační nástroje pro oponování deflační politice, která negativně ovlivňovala jejich mezinárodní konkurenceschopnost. Výsledky analýzy ukazují, že deflační politika vedla k výraznému snížení ziskovosti cukrovarnického průmyslu na zahraničních trzích, zatímco Englišova kritika přehnaného zhodnocování měny podtrhla potřebu měnové politiky, která zohledňuje jak makroekonomickou stabilitu, tak reálné potřeby exportních odvětví. Studie tak přispívá k pochopení historických dopadů měnové politiky na průmyslové sektory a zdůrazňuje význam vyvážených hospodářských strategií.

Klíčová slova: Československo, cukr, export, Karel Engliš, deflační politika, měnový kurz, apriorismus.

ROZHLEDY

Qi Y., Terrell E., Bruni G. O., Yassin Z., Kandel S. L. Izoláty mikroorganismů ze šťáv a biofilmů severoamerických řepných cukrovarů (*Microbial Isolates From North American Sugar Beet Factory Juices and Biofilms*)

V průběhu zpracování cukrové řepy dochází k přenosu mikroorganismů z infikovaných kořenů a půdy do různých fází extrakce cukru, což způsobuje provozní komplikace a ztráty sacharosy. Pro studii byly odebrány vzorky šťáv z difuzních věží a biofilmů z 18 cukrovarů s cílem popsat problémy, jako je např. zvýšená viskozita v důsledku produkce bakteriálních exopolysacharidů. Celkem bylo z 33 vzorků šťáv z difuzních věží izolováno 379 mikroorganismů 22 rodů a z 21 vzorků biofilmů bylo získáno 233 izolátů 26 rodů. Z 54 kmenů, reprezentujících nejběžnější rody, bylo v nádobových kulturách identifikováno 10 původců výrazného zvýšení viskozity.

J. Sugar Beet Res., 62, 2025, č. 1.

Marek

Literatura

1. VENCOVSKÝ, F.: *Vzestupy a propady Československé koruny*. 1. vyd., Praha: Oeconomica, 2003, ISBN 80-245-0497-9, s. 42–44 (a), s. 46 (b), s. 47 (c).
2. RAŠÍN, A.: *Můj finanční plán*. 1. vyd., Praha: Pražské akciové tiskárny, 1920. s. 29.
3. PŮLPÁN, K.; VENCOVSKÝ, F.: *Dějiny měnových teorií na českém území*, 1. vyd., Praha: Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0992-X, s. 168 (a), s. 68 (b), s. 152 (c).
4. ENGLIŠ, K.: *Paměti: Kdo sloužíš vlasti, odměny nečekej*, 1. vyd., Brno: Masarykova Univerzita, 2022, ISBN 978-80-280-0113-1, s. 251–252.
5. *Sbírka zákonů a nařízení státu česko-slovenského*, a) nařízení Národního výboru československého č. 16/1918, § 1, s. 11. b) nařízení vlády republiky Československé č. 163/1919.
6. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického za rok 1930*. s. 64–65 (a), s. 82 (b).
7. Národní archiv v Praze, Fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, a) kart. č. 424, PÚVDCC, *Protokol o plenární schůzi Českoslov. společnosti pro vývoz cukru ze dne 20. ledna 1922*, priora 9073/22, s. 2. b) kart. č. 424, PÚVDCC, *Plenární schůze společnosti 20. ledna 1922*, priora 7625/22, s. 2.
8. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického za rok 1921/1922*, s. 15.
9. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického za rok 1919/1920*, s. 1–2.

Dittrich A., Rytina J., Drábek J.: Sugar Industry versus Deflationary Policy: Conflict of Economic Interests in Inter-war Czechoslovakia

This study examines the impact of the deflationary policy of the First Czechoslovak Republic on the sugar industry, focusing on the period 1896–1926 and the role of the teleological economic thinking of Karel Engliš. The main objective was to find out whether and how Engliš's economic thinking influenced the sugar industry's attitudes towards the deflationary policy and what consequences this policy had on the industry's export capabilities. The hypothesis assumed that Engliš's ideas provided the sugar industry with argumentative tools to oppose the deflationary policy that negatively affected their international competitiveness. The results of the analysis show that the deflationary policy led to a significant reduction in the profitability of the sugar industry in foreign markets, while Engliš's criticism of excessive currency appreciation underlined the need for a monetary policy that takes into account both macroeconomic stability and the real needs of export industries. The study thus contributes to the understanding of the historical impact of monetary policy on industrial sectors and highlights the importance of balanced economic strategies.

Key words: Czechoslovakia, sugar, export, Karel Engliš, deflationary policy, exchange rate, apriorism.

Kontaktní adresa – Contact address:

Ing. Adam Dittrich, Vysoká škola ekonomická v Praze. Národohospodářská fakulta, Katedra hospodářských dějin, náměstí Winstona Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3, Česká republika, e-mail: dita01@vse.cz